

מִן הַגָּאוֹן הַגְּדוֹל רַבִּי יִצְחָק רִצְאָבִי שְׁלִיט"א פּוֹסֵק עֵדֶת תִּימָן

הָאֵם מוֹתֵר לְלבוֹשׁ בְּגַד שַׁחוֹר וְכִדוּמָה בְּשִׁבְעָה נְקִיִּים, וּבִימֵי טְהָרָתָהּ. וּבִירוֹר יִסוּדוֹת מִנְהָה לְבִישׁת לֶבֶן בְּשִׁבְעָה נְקִיִּים

מֵתוּךְ שׁו"ת עוֹלַת יִצְחָק חֶלֶק ד' – שְׁעוּדָנוּ בְּכַתּוּבִים

שאלה: לַמַּעֲלַת הַרְבֵּה הַדְּגוּל וְהַנְּעִלָה מוֹרִינוּ וּרְבִינוּ הַגָּאוֹן הַמוֹפְלָא, הַמְּאִיר לְאַרְץ וְלַדְרִים, בְּקִי בְּחֻדְרֵי
חֻדְרִים, הַרְה"ג רַבִּי יִצְחָק רִצְאָבִי שְׁלִיט"א, הַמְּפֹרָסִם בְּחִיבוּרָיו וּמְפַעְלֵיו הַיְקָרִים:

אשמח אִם יוּכַל כֶּת"ר לְשִׁים עֵינוֹ בְּקוֹנְטְרִיסֵי זֶה, הַנְּקוּב בְּשֵׁם תָּא שְׁמַע, בְּעִנְיַן לְבִישׁת בְּגַד שַׁחוֹר
בְּשִׁבְעָה נְקִיִּים, שֶׁהוּא הַלְכָתָא רַבְתָּא בְּהַלְכוֹת טְהָרָה בְּמַעֲשִׂים שְׁבַכְל יוֹם, וְשִׁאלַתִי וּבִקְשַׁתִּי לַחוּוֹת
דַּעְתוֹ כְּדַרְכָּה שְׁלִי־תוֹרָה, כְּדִי לְהַעֲמִיד הַדַּת עַל תִּילָה, וְלַהוֹרוֹת לְרַבִּים הַלְכָה בְּרוּרָה:

הנה נָא הוֹאֵלַתִּי לְדַבֵּר אֶל מַעֲכ"ת בְּקוֹנְטְרִיסֵי תָא שְׁמַע הַרְאִשׁוֹן, בְּעִנְיַן כְּתָמִים לְאַחַר הַפְּסָק טְהָרָה.
וְאֶכֶן נַעֲנִיתִי וְנִתְקַבַּל מִכְּתָבוֹ הַנְּפִלָא [נְדַפְסָ גַם כֹּאן בְּסַפְרָנוּ זֶה לְעֵיל. יב"ן] הַמַּעֲטֵר אֶת הַקּוֹנְטְרִיסֵי
אֲשֶׁר חוֹלַל מֵהַפְּכָה עוֹלָמִית. וְכַעַת בְּאַתִּי בְּאִיגַרַת שְׁנִית בְּהַלְכָה פְּשוּטָה וּבְרוּרָה, אֲשֶׁר מִשׁוּם מָה יֵשׁ
נוֹהֲגִים בְּהָ הֵיִתֵר, וְנַחוּץ לַחֲזָק הָעִנְיַן לְמַעַן הַרְבוֹת טְהָרָה בְּיִשְׂרָאֵל:

בְּבִרְכַת יַגְדִּיל תוֹרָה וְיֹאדִיר

דוד חזן, רַמַת בֵּית שֶׁמֶשׁ.

תְּשׁוּבָה:

לְק"י, יוֹם רִאשׁוֹן י"ב אֲדָר ה'תש"פ, ב'ש"ל"א.
לקראת יְקָרַת יִדִּידֵי אֲלוֹפֵי וּמִיּוֹדְעֵי חוֹבֵר חֻבְרִים מַחוּכֵם, כִּשְׁ"ת הַרְה"ג דוֹד חֲזָן שְׁלִיט"א, רֹאשׁ כּוֹלֵל
וּמו"צ בְּעִיר בֵּית שֶׁמֶשׁ ת"ו, וּמַחְבֵּר הַסְּפָרִים הַחֻשׁוּבִים תָּא חֲזִי וְעוֹד.

א) **שִׁמְחַתִּי** לַחֲזוֹת מַעֲשֵׂי יִדִּיךְ גְּלִילֵי אֲצַבְעוֹתֶיךָ, כֵּן בְּקוֹדֶשׁ חֲזִיתֶיךָ לְרֹאוֹת עוֹזְךָ (אֵין עוֹז אֵלָא תוֹרָה)
וְכַבּוֹדְךָ, אִישׁ מֵהִיר בְּמַלְאֲכָתוֹ הַטְּהוּרָה מְלֹאכַת הַקּוֹדֶשׁ, בְּקוֹנְטְרִיס מִיּוֹחַד בְּשֵׁם תָּא שְׁמַע, בְּדִין
לְבִישׁת בְּגַד שַׁחוֹר בְּשִׁבְעָה נְקִיִּים וּבִימֵי טְהָרָה, וְהוּא הַדִּין אֲדוּם אוֹ בּוֹרְדוֹ וְכִדוּמָה, כִּי הָעֵלִית (בְּדָף
ט"ז) לְמַסְקָנָא אַחֲרֵי לִיבּוֹן הָעִנְיָנִים יִפֵּה בָּאֵר הַיֵּטֵב מִיִּסוּדֵיהֶם וּמִשְׁרָשִׁיהֶם וּבְנִימוּקֵיהֶם בְּש"ס
וּבְפּוֹסְקִים הַדֵּק הַיֵּטֵב הַדֵּק, כִּי **בִּימֵי הַשְּׁבַעָה נְקִיִּים צְרִיכָה הָאִשָּׁה לְלַבּוֹשׁ בְּגַד הַצְּמוּד לְגוּף**
"בְּדוּק וְנְקִי", שְׁתּוּכַל עַל יְדוֹ לְעַקּוֹב אַחַר טְהָרָתָהּ. וְלִכֵּן גַּם אִם יֵשׁ לָהּ הֵיִתֵר לְלַבּוֹשׁ בְּגַד צְבֻעוֹנִי,
אֲסוּר לָהּ מְדִינָא לְלַבּוֹשׁ בְּגַד בְּצֻבַע שַׁחוֹר אוֹ בְּצֻבַע כָּהָה אַחַר שֶׁאֵין בּוֹ אֲפְשָׁרוֹת לְעַקּוֹב אִם רּוֹאֵה
דָּם, וְיֵשׁ בְּזֶה בִּיטוּל תְּקִנַת חֲז"ל. כְּמוֹ-כֵּן גַּם בְּזִמְנָה טְהָרָה שֶׁהוֹתֵר לְאִשָּׁה לְלַבּוֹשׁ בְּגַדֵי צְבֻעוֹנִין,
מְכַל-מְקוֹם אִם הִיא עוֹלָלָה לְרֹאוֹת כְּתָמִים, וְכַל-שֶׁכֶּן בְּזִמְנָה שְׁרׁוּאָה כְּתָמִים, אֵין לָהּ לְלַבּוֹשׁ בְּגַד
שַׁחוֹר וְכִדוּמָה, וְעֵלִיָּה לְעַקּוֹב אַחַר מַצְבַּ הַפְּרָשׁוֹתֶיהָ גַּם בְּקִינוּחִים, כְּדִי לֹא לְהִיכְשַׁל בְּאִיסוּרִים
חֻמּוּרִים עַכ"ל. וְיִישֵׁר חִילָּהּ דְּמַר לְאוֹרִיִּיתָא, לְעֵילָא לְעֵילָא מְכַל בְּרַכְתָּא:

וְהַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הֵיוּ בְּרוּרִים וּפְשׁוּטִים גַּם לְעַנ"ד אִף קוֹדֶם רֹאוֹתֵי כָל מָה שְׁכַתְּבַת, וְלֹא נִצְרַכָּה אֵלָא
לְפָרְסוּמֵי מִילְתָּא הַשְּׁתָּא. מִפְּנֵי שֶׁנִּמְצְאוּ מוֹרִים אֲשֶׁר כִּנְרָאָה הֵמָּה לֹא עֵינֵינוּ הַיֵּטֵב כְּרֹאוֹי, וּפּוֹסְקִים
בְּזֶה בְּשַׁעַר בֵּת רַבִּים לְהֵיִתֵר לְפִי קוֹצֵר דַּעְתָּם, כֹּאֲשֶׁר הָעֵלָה מִזְּלַגָּם, וְאֵין לָהֶם עַל מָה שִׁיִּסְמוּכוּ:

וכבר לפני שנים רבות נגלתה לנגד עינינו ונודעה לנו הוראת הגר"ש ואזנר זצ"ל והגר"נ קרליץ זצ"ל, שהם היו זקני מורי ההוראה היותר מובהקים ומנוסים פה עיה"ק בני ברק, ממונים לק"ק אשכנזים (הראשון עיקרו לחסידים, והשני עיקרו לליטאים) יע"א, שדוקא שאר בגדי צבעונין הותרו על פי הש"ס והפוסקים, אבל לא שחורים. כי כשהגוון שחור אין רואים כלום, ואפילו אם ראתה דם וסתה, ולכן זהו מכשול, כאשר רשום אצלי בזכרונותי מאז, בחיים חיותם. ועכשיו ראיתי שהבאת כן בקונטריסך זה דף י"ד אות י"ד בשם הגר"נ קרליץ הנזכר, בספרו חוט שני מהדורת שנת ה'תשע"ב סימן ק"צ סעיף י' ס"ק י"ד. והוספת גם בשם עוד ספרים וסופרים. ועיין עוד לקמן אות כ"ב ד"ה ומהאיי:

(ב) **ובעיני** יצחק על שלחן ערוך המקוצר הלכות כתמים סימן קנ"ה אות כ"ו (ונכפל בספר קדושת ישראל דף ק"ב) כתבתי בס"ד דנראה כי טוב יעשה מי שיוכל לפעול על בעלי בתי החרושת שיעשו "פדים" צבעוניים, אף כי בשבעת ימי נקיים אין להשתמש אלא בלבנים. וכן הסכימו הרבה תלמידי חכמים שליט"א. ולעת-עתה לא הועילה ההשתדלות בזה יעו"ש:

והנה לאחר הדפסת דברים הללו, שמעתי כי אכן ייצרו פדים צבעוניים, וכן מגינים תחתונים צבעוניים, בגוונים כגון תכלת. אבל יש שייצרו אף פדים שחורים, ברם דא עקא, שעשו בהם חומר שמחלחל הדם דרכו, וגרם הדבר שישנן שנטמאות מבלי להרגיש רטיבות הדם שיצא כרגיל, ושימשו בשוגג, ורק לאחר מעשה מצאו דם דלפום קושטא הוא היה כבר מתחילה, אבל הן ובעליהן דימו בטעות שהן רואות מחמת תשמיש:

[**חכם** אחד שליט"א כתב להעיר כאן על דברינו דלעיל, ברם דא עקא, שעשו בהם חומר וכו', משמע שמצד שחרותם לית לן בה, ומאי שנא מהאמור לעיל עכ"ל נר"ו. ודבריו נכונים, אבל הכוונה שבזה גרע טפין]:

מלבד זה שמעתי שאפילו לפדים צבעוניים יש תלמידי חכמים המתנגדים, מטעם שנספג בקרבם אפילו דם רב, ועלולה לסבור שאין זה רק כתם בעלמא, כי לא תדע שיצאה כמות-דם גדולה. ומעתה צריך לחקור ולדרוש ולעיין בזה:

(ג) **וכבר** העלה כת"ר בתחילת קונטריסו דף א' אות א' ד"ה ונקדים, מה שכתבנו בשו"ת עולת יצחק חלק ב' סימן קפ"ז אות ג' (ד"ה ואצלינו) שגם בקהילותינו בתימן המנהג ללבוש לבן בשבעה נקיים. וברוך יהיה, שבשפלנו זכר לנו:

וזה דלא כרמב"ם (פרק ט' מאיסורי ביאה הלכה ז') כמו שביררנו שם בס"ד, כי לאחר החקירה היטב נודע לנו שגם אותן שלבשו מכנסיים שחורות סמוך לבשרן, מכל מקום בשבעה נקיים הניחו בתוכו בד לבן נגד אותו מקום, או תפרוהו לבגד השחור יעו"ש"ב. ואחר זמן זכיתי ומצאתי כי כן מפורש בתשובות הרשב"ץ חלק ג' סימן נ"ח אות י', נהגו הנשים ללבוש חלוק לבן בין השמשות או לכרוך בגד לבן להפסיק בין חלוקה המלוכלך לבשרה, ומתחלת לספור מיום המחרת שבעה ימים ע"כ, הרי שמנהג כזה היה גם בשאר ארצות, כמ"ש בס"ד בעיני יצחק שם הלכות הפסק טהרה ושבעה נקיים סימן קנ"א אות כ"ח, ונכפל גם בקדושת ישראל דף ס"ב:

(ד) **וכתבתי** זאת לאפוקי מכמה רבנים תימנים ביניהם ידועי-שם בזמנינו שהוטעו בכך בעוה"ר, וסברו שלבשו מכנסיים שחורות פנימיות ובחורין ובסדקין גם בשבעה נקיים, וסמכו על-זה להורות כך לרבים. ושגיאות מי יבין, יען שהם לא דרשו וחקרו היטב לעומק אלא בשטחיות. שאילו עשו כן, היה נודע ומתברר גם להם שהניחו או תפרו בפנים בגד לבן. ונוסיף כאן שארכו כשני טפחים, ורחבו כטפח אחד:

ועדותי זו, שבאדר השני ה'תשס"ג ב'שי"ד נזדמן לי לשוחח בזה פנים אל פנים עם אחד הרבנים שהעלה זאת על הכתב בספרו כי נהגו ללבוש צבעוני וכוונתו לשחור (ועיין לקמן אות ה' ד"ה ולהסיר), ונתברר לי מפיו בפירוש שהוא סמך בזה רק על מה שמע מפי גברים, ששאל אותם תוך כדי שיעורו על כך, ולא מנשים. ועוררתיו בפליאה דאינהו לאו דסמכא נינהו, כי הגברים סברו כך לפי תומם ולפי מראית עיניהם בחיצוניות מראה הבגד, או כשהוא תלוי בחבל הכביסה וכו'. אבל לא יכולתי להביא הדבר לידי גמר טוב, בראותי שקשה מאד בעיניו לשמוע ערעורים ופקפוקים, באמרו וכי אינני יודע מה שאני כותב. לכן הפסקתי לדבר עמו על כך, בראותי שאין בידי יכולת לתקן המעוות. כוונתי היתה לברר וללבן את העניין, ומתוך הויכוח תתברר האמת (כלשון רבינו עובדיה מברטנורה באבות פרק ה' משנה ט"ז), ויאורו עיני או עיניו. והוא ראה בכך פגיעה בסמכותו בכל ענייניו:

איך שיהיה, כדי שלא תתפשט טעות זו, דיברתי על כך בשיעור ברבים בפני תלמידי חכמים, ביום הילולא דמהרי"ץ כ"ח ניסן ה'תשע"ד ב'שכ"ה. ושעל-כל-פנים לא יוכלו הם להכחיש מה שכתוב בסערת תימן דף קי"ז בהדיא שנהגו הנשים ללבוש מכנסיים מבגד לבן:

והנני מצרף ומספח לכאן העתק הדברים, שאמרתי אז לפני כשש שנים, כדלקמן אות ז'. והם נעתקו כסגנון הדיבור ולא בסגנון כתיבה:

ה) **ומקורב** נדפס ספר שפתי מלך גליון ה' תשרי בשנתנו זאת היא ה'תש"פ ב'של"א, ושם דף של"א של"ב העלה בפניו אחד מתלמידי שאלתנו זו, שכנראה הגיעה לאזניו איש מפי איש. וענה לו כי בסערת תימן אין המדובר בימי ליבון, לפי שבשאר ימים העדיפו ללבוש בגד לבן, שהוא יותר נאה. אבל בימי ליבון, לבשו בגדים שחורים סמוך לבשרן, כמו שכתבתי בספרי יעוש"ב:

והוא הכתוב בערי"ש חלק י' (בני-ברק ה'תשע"ב) דף קפ"ח [ובמהדורא הראשונה, חלק ג' (בני-ברק ה'תשמ"ה) דף רמ"ט] וז"ל, אם מצאה עצמה טהורה, רוחצת כל גופה וכו' ולובשת בגדים נקיים, ולובשת בגדים תחתונים צבעונים. ויש מקומות שלבשו בגדי לבן. ושם בדף ק"צ, לדין הרוב לבשו בגדי צבעונים, כדי להציל עצמן מכתמים, וכשיטת הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה פרק ט' הלכה ז' שהיא תקנת חכמים וכו'. ומהרי"ץ בשערי טהרה לא הזכיר דיני מראות דם, יען לא כתב אלא הדינים ההכרחיים, כפי שהודיע בהקדמתו. והיינו טעמא, כיון שלבשו צבעונים, לא היו שכיחים יעוש"ב:

ולענ"ד אזיל כל קביל איפכא, כי מהרי"ץ לא הזכיר לבישת צבעונין כלל, וכמו שכבר כתבתי בעולת יצחק שם, וקודם לכן בבארות יצחק דיני כתמים סימן ד' דף קצ"ה ד"ה ולעניין [ועיין בדברינו לקמן אות י"ב ד"ה כמו-כן]. ואעיקרא וכי דיני מראות דם הם רק בכתמים, הלא הם גם בעדים, ועיין מ"ש בס"ד בבארות יצחק דיני לבישת הליבון ובדיקתה סימן ט' סק"ג דף שמ"ב ד"ה גם:

ולהסיר כל ספק ומבוכה, צריך להוסיף בהדיא, כי אף שבספר כתב צבעונין, אין זאת אלא מפני שתפס לשון הגמרא והפוסקים, ומכל-מקום כשהמדובר הוא אצלינו ידוע שהכוונה לשחורים, וכמו שאמר גם הוא עצמו בפשיטות:

אמנם מלבד שסתימת דברי הרע"ק בסערת תימן מורה שאין חילוק ושלעולם לבשו לבן, הנה אעיקרא עדותו מוכחשת בפירוש, כי חזרתי וביררתי גם ממשפחות חשובות ויקרות של-תלמידי חכמים בעי"ת צנעא, ונודע לי כי כדברינו כן-הוא. ואפרש לדוגמא אפס הקצה מן שמותיהם כדי לקרב את העדות ולאמתה בהדיא, והם כגון מהרי" אלשיך זצ"ל, מפי נות-ביתו שתחיה לאיט"א (שהיא דור חמישי לכה"ר אברהם, אחיו של-כמה"ר שלמה אלקארה ראב"ד צנעא, בניו של-

מהריק"א תלמידו של-מהרי"ץ. ואשת בני הרה"ג משה נר"ו, היא בת-בתה) [אם אינני טועה, היא גם מצאצאיו של-כמהר"ר שלמה, שלא היו לו בנים כי אם בנות, ואחת מהן נישאה לכה"ר צאלח בנו של-כה"ר אברהם. וממילא זה קשור גם לידוע שבנותיו של-כמהר"ר שלמה היו מלמדות נשים על פי שערי טהרה למהרי"ץ. איתמר] באמצעות קרוב-משפחתם ידידי הרב יוחאי צבי יצ"ו מעיר אשקלון, שהמכנסיים הנקראות לְבַאס לעולם בצבע לבן, וזהו כאשר שמעתי בזמנו מאמו"ר זצ"ל [על מנהג עירנו רְצֵאבָה וסביבותיה. אך גם שם, לפי מה שנודע לי אחר זמן, יש אף את המנהג השני וכדלקמן בסמוך. וכנראה חילוק זה תלוי במשפחות, וכדומה]. ולגבי הלובשות אז שחור, מסר לי גם ידידי הרה"ג אח"כ שליט"א מפה עיה"ק בני-ברק ת"ו בשם זקנינו אמ-אביו, שלצורך שבעה נקיים הניחו בפנים בד לבן. [כך שמעתי מפי אבא מארי הרב שלום אפרים הכהן זלה"ה, ששמע מפי אמו מרתא נעמה ע"ה. והיא היתה נכדתו בת-בתו של-מה"ר חיים ב"ר שלמה כסאר זצ"ל (עיין עליו בסערת תימן סוף דף נ"ז), אשר נות-ביתו מרתא גנא ע"ה היתה בקיאה במראות הדמים. איתמר]. נמצא שזה חוסר ידיעה מצידו בשגגה, ואין ראייה ממי שלא ראה את החידו"ש:

בכפרים רבים ובכללם אף באיזור עיר רדאע מצויה היתה גם-כן לבישת לבן תמיד, וכל-כך חזק הדבר אצל הנשים עד שחושבות כי אין לובשות שחור אלא הגויות. ומובן כי הן הבינו שזה מוכרח לצורך הטהרה, שאינה נהוגה אלא אצל בנות ישראל עם קדושים וטהורים. אך לנו נתברר (מה שהן לא היו יודעות) שיש מקומות אחרים אפילו בכפרים סביבות עי"ת צנעא שגם היהודיות לבשו שחור, אך בשבעה נקיים מצאו פתרון על-ידי שהניחו או תפרו בד לבן בפנים כדבר האמור:

(ו) **ורשום** בזכרונותי כי בספר באר מרים דף צ"ח נראה שנכתבו דברים מבולבלים בנדון דידן. וכעת אינו לפני, ואתה תחזה. גם רשמתי שם, כי יש הוכחה נוספת לדברינו דלעיל, אף מתשובת חכמים דרדעים שנדפסה בספר האסיף. ואף שהם מהכת שהחמיצו, מכל-מקום לענייננו שפיר דאמי, שאינו אלא לבירור המציאות שהיתה בזמנם, לפי שהם משיחים לפי תומם, כיון שיש דומים להם שמכחישים אותה כיום:

[**תלמיד** חכם אחד מידידינו נר"ו, ראה כאן את דברינו, ובעיקבותיהם נפק דק ואשכח עדיות וחיזוקים לכך בכמה ספרים שנדפסו בזמנינו, ואלו הם, על-פי מה שהביאם לפני, אלא שסידרתם וערכתם לפי עניינם, מאי דשייך לנדון דידן:

לבישת לבן, נזכר בספר זכרון תימן שנדפס בספר יהודי תימן במאה"ט דף קפ"ב כהאיי לישנא, בשבת, הגברים מחליפים את הבגד השחור ולובשים בגד לבן, וכיפה לבנה, וגלימה לבנה, והטלית על הכתף [השמאלית, כידוע. אם כדי שהיד הימנית תהא פנויה, כדי לעשות בה כל מלאכה וצורך שיזדמנו. אם שיש בזה רמז לכפות יצר הרע שהוא בשמאל. ולא כתב על הטלית שהיא לבנה, כי גם בשבת התעטפו בשחורה. יב"ן]. אולם הנשים לובשות שחור, הן בימי השבוע והן בשבת. להן יש מכנסיים שחלקם העליון לבן, וחלקם התחתון מן הברך ולמטה שחור, רקום בחוטי כסף וכו' ע"כ. הספר הנזכר נתחבר על-ידי דוד קאראסו תושב ארץ תורכיה שביקר בתימן החל משנת ה'תרל"ו, והעיד על מה שראו עיניו:

וביתר הרחבה וביאור, ושזהו ההבדל שבין בנות ישראל לבנות ישמעאל, הובא העניין בספר ארחות תימן דף תכ"ב, לגבי מנהגי איזור עיר שְרָף, כהאיי לישנא, חלקם העליון של-מכנסי המוסלמיות, היה שחור. בעוד שאצל היהודיות היה תמיד לבן, כפי שנראה להלן. לעומת זאת, השמלות הרקומות שימשו את היהודיות ואת המוסלמיות כאחד, ולא ניכר כל הבדל ברקמתן. מכנסיים כאלה, הנקראים לְבַאס, הרקומים בחלקם התחתון, המכונה בדרך-כלל בתי רגליים, נלבשו על-ידי כל אשה משחר ילדותה, מגיל שנתיים שלוש וכו' [משמע שגם אצל הילדות היהודיות הוא לבן, ומטעם דלקמן בסמוך ד"ה ולאידך, במוסגר. יב"ן]. כל הנשים ששאלתי אותן אמרו, כי השינוי בין מכנסייהן לבין מכנסי המוסלמיות, ניכר דוקא בחלקם העליון. של-יהודיות כאמור נתפר מאריג לבן, משום

הקפדתן בענייני טומאה וטהרה. ושל-מוסלמיות נתפר מאריג שחור וכו' ע"כ:

ולאיך גיסא יש עדות במצפי"ת (שעיקרו מנהגי עי"ת צנעא) לגבי תפירת בד לבן פנימי אצל נערות (כפי מה שיתבאר בס"ד לקמן אות י"ז ד"ה ובדף, וד"ה וכל-כך, שהנהיגו כן אפילו לבלתי נשואות, כדי שלא לחלק ושללא יבואו לידי שום טעות. ועיין עוד לעיל ד"ה וביתר) דף נ"ו כהאיי לישנא, בתי השוקיים, חמשה מינים, מהם שנים לשימוש בימי החול, לנערות לרוב, ונקראים מְחַרְר ומְלוּתָם. המחיר עשוי מבד שחור עם בטנה לבנה, רקום בחוטי משי בצבעים אדום לבן ושחור, באמנות גדולה. הרקמה משתרעת מהברך עד הקרסול מסביב לרגלים יעו"ש. והמעין בהמשך הדברים שם, יבין כי אף שאר המינים הם כך לגבי נדון דידן, וההבדלים הם רק בחלק התחתון:

ושני האופנים הללו גם יחד, הובאו במאמר מנהגי טהרת הנשים של-עדת תימן [ועיין עוד לקמן אות כ' ד"ה גדולה] שנדפס בספר מסורה לי' כרך ה' דף קצ"ז כהאיי לישנא, הנשים העירוניות והכפריות לא שינו את לבושן החיצוני בזמן טומאתן [וזוה דלא כמו שנהגו בימי התלמוד שבגדי ימי טומאתה יהיו ניכרים, עיין מ"ש בס"ד בעיני יצחק על שלחן ערוך המקוצר הלכות הרחקות סימן קנ"ב אות כ"ז. יב"ן] וכו'. בזמן טומאתן, כולל בשבעת הימים השניים [דהיינו שבעה נקיים. יב"ן], הקפידו על בגדים תחתונים לבנים, כגון מכנסיים קצרים, או בד לבן שהיה תפור בצד הפנימי של-מכנסיים ע"כ. וכמדומה אני שמכל האמור, יסתתמו היטב טענות החולקים בזה]:

ובצירוף האמור בתחילת דברינו, נמצא שיש בדברי אותם רבנים, שתי טעיות. כי לא זו בלבד שנתברר דלכולי עלמא נהגו על-כל-פנים בשבעה נקיים בלבן דוקא, דלא כרמב"ם, גם חיצוני (ומובן דלאו חיצוני ממש, כי לא עסיקין הכא בבגד העליון הנראה) ועל-כל-פנים פנימי, עוד זאת שחמור הדבר, מפני שאף לדעת הרמב"ם, המדובר הוא דוקא בגווי שאר צבעונין שהם בהירים, אבל שחור הס כי לא להזכיר, לפי שבזה עלול להיות מכשול חמור ממש מדינא. והוא הדין לשאר גוונים שאין דם ניכר בהם:

(ז) **וכעת** אספח לכאן את אשר ייעדתי לעיל אות ד' ד"ה והנני, חלק קטן הנוגע לנדון דידן מתוך שיעור שנמסר במסגרת כינוס אברכי כוללי נחלת מהרי"ץ בראשות ידידנו הרב דוד טוב (מליח) נר"ו, שנתאספו מירושל"ו ובני-ברק, מודיעין עילית וצפת, באולמי גני הזית פה עיה"ק בני-ברק, וזהו:

כיון שנמצאים כאן ברוך ה' אברכים תלמידי חכמים, אשר יושבים ועוסקים בענייני מנהגי תימן, ברצוני לומר שני דברים, שהם יסודות חשובים בשיטה ובדרך, בעזרת השי"ת:

ראשית, עלולים להיות הרבה בלבולים, בידיעת המנהגים, וברצוני לתת לכם כמה דוגמאות לכך:

בהלכות ברכת הזימון כתבתי בס"ד בשלחן ערוך המקוצר [סימן ל"ג סעיף כ"ב] כך, קטן, מנהגינו שמצטרף לזימון בשלושה, אם הוא יודע למי מברכין, מכשהוא כבן שבע או שמונה, כל חד לפום חורפיה. אבל פחות מבן שש, גם אם הוא יודע מעצמו (דהיינו בלא שילמדו אותו) למי מברכים, אין מזמנים עליו:

דבר זה ידוע ומפורסם, כולם יודעים זאת, שאנו נוהגים לצרף קטן לזימון של-שלושה, אם הוא יודע למי מברכים. אבל בהמשך כתבתי כך, **ולזימון עשרה, מנהגינו שמצרפים אפילו שלושה קטנים:**

מאיפה אני יודע זאת? כתבתי בהערות עיני יצחק [הערה נ"ט] כך, פסקי מהרי"ץ שם [מדובר על שלחן ערוך סימן קצ"ט] סעיף י"ז. גם בשתילי זיתים ס"ק ט"ז הביא דעה זו יעו"ש. וכך שמעתי מהר"י אלשיך יצ"ו. וכן ראיתי בתשובה כת"י להרע"מ קורח משנת ב'רנ"ז לשטרות, שלתפילה ולכל

דבר שבקדושה אפילו אחד קטן אינו משלים לעשרה, רק בברכת זימון התירו חז"ל לצרף שלושה קטנים היודעים למי מברכים דוקא וכו'. אינני מתכוין להיכנס כעת לכל המקורות, לסברות ולעמקות העניין, אלא רק לדעת את הפסק להלכה למעשה. [זוהו מקרוב בשיעורי מוצאי שבתות קודש בשלח ויתרו ה'תש"פ ב'של"א, זכיתי והרחבתי בס"ד בשרשי דין זה. יב"ן]:

לפני שבוע ימים, בני הרה"ג שאול יצ"ו (שנמצא כאן אתנו) התקשר אלי ואמר לי, כי ישנו מישהו המתווכח עמו על כך, והוא טוען כי מה פתאום? אין מנהג כזה, לצרף שלושה קטנים לזימון עשרה. 'תסתכל בספר עריכת שלחן, כתוב שם כי לא נוהגים זאת'. אמרתי לו, תשמע, ישנם מקורות לכך, תסתכל בהערות עיני יצחק. הספר פסקי מהרי"ץ, על הלכות זימון, עדיין לא נדפס. ויש למהרי"ץ הגהות על השלחן ערוך, ומהרי"ץ כותב שם במפורש, שכך הוא המנהג. גם זה עדיין לא נדפס, הוא עדיין בכת"ק, אבל ב"ה אנחנו זכינו לכך. דבר שני, גם השתילי זיתים מביא דעה כזאת. וכמו־כן, כך שמעתי מפי הרה"ג יחיא אלשיך זצ"ל. הוא אמר לי במפורש, כי כך נהגו. כנראה שרוב הציבור אינו מכיר זאת, משום שהדבר לא מצוי, זולת במשפחות גדולות. בדרך-כלל הדבר לא שכיח, שיהיה זימון בעשרה. וכמו־כן, כך ראיתי תשובה בכת"י, למהר"ר עמרם קורח. אבל בני הרב שאול הי"ו אומר לי, לא, אני שמעתי שזאת ברכה לבטלה, והדבר אסור. הוא היה אצלנו בחג הפסח, וצירפנו שלושה קטנים לזימון עשרה, אז הוא טען לי זאת:

אמרתי לעצמי, אסתכל בספר עריכת שלחן, ואראה מה כתוב שם. עיינתי וראיתי שכתוב [בסימן קצ"ט סעיף ו'] כך, **אין מצרפין אלא קטן אחד ולא יותר, בין לזימון בשלושה בין לזימון בעשרה:**

מה המקור לכך? שתילי זיתים סימן קצ"ט ס"ק ט"ז בשם מגן אברהם, וכן המנהג. ודלא כיש אומרים שהביא שם, דלזימון בעשרה מצרפין אפילו שלושה קטנים עי"ש:

לגבי מה שהביא, 'שתילי זיתים בשם מגן אברהם דלא כמו שיש אומרים', אכן הדבר נכון, אבל בעל שתילי זיתים אינו כותב מה הוא המנהג, ומה אינו המנהג. אבל מאידך, כיצד אפשר לבוא ולהכחיש את דברי מהרי"ץ? ואת דברי הרב יחיא אלשיך? ואת מה שכתב סבו, הרב עמרם קורח, שכך הוא המנהג? אני זכיתי לראות את התשובה בכת"י, הוא לא ראה אותה [נתברר לי עכשיו שאחר זמן גם לו הראו אותה, והביאה בכרך ז', הלכות חול המועד, והסברתי בשיעור תרומה ה'תש"פ ב'של"א. יב"ן], מה אפשר לעשות? לענ"ד חושבני, שהוא שאל את האנשים בשיעור, והם אמרו לו, כי הם לא שמעו על כך, ולא מכירים זאת. מסתמא, מי שלא יודע, יגיד כי לא נוהגים לצרף קטן, אלא רק בשלושה. אבל בכדי לדעת, שבבעשרה מצרפים שלושה קטנים לזימון, צריך שתהיה על כך מסורת:

מדוע אני אומר זאת? ברצוני להגיד לכם כך. נמצא כאן ידידנו הרה"ג אלעד יוחנן שליט"א, וגם הוא מכיר את הסיפור הזה. לפני כמה שנים, היה ויכוח גדול, מה נוהגים אצל התימנים, בשבעה נקיים. האם לובשים בגד לבן, או שלא? כידוע, הרמב"ם [פרק ט' מאיסורי ביאה הלכה ז'] סובר, שלובשים בגד צבעוני. חכמים תיקנו ללבוש בגדי צבעונין. אבל למעשה, מפורסם בכל קהילות תימן, שלובשים בגד לבן בשבעה נקיים. וכבר כתבתי על כך בשו"ת עולת יצחק [חלק ב' סימן קפ"ז]. אבל שמעתי הרבה רבנים תימנים האומרים, כי בארץ תימן, לבשו בגד שחור בשבעה נקיים. היה לבוש הנקרא 'לְבַאס', שהוא בצבע שחור. אם כן לכאורה נראה, כי נהגו כדעת הרמב"ם, שלובשים בגד שחור. וממילא לפי הבגדים של-היום, אפשר להבין, כי הם סברו שההיתר של-בגד צבעוני, הוא גם בשבעה נקיים. וכך כתוב בספר עריכת שלחן, שלובשים בגד שחור בשבעה נקיים. אבל ידעתי זאת מלפני כן, שמעתי תלמידי חכמים אחרים האומרים כך, כי בתימן לבשו בגד שחור. אם כן, מה עושים?

אבל בסופו של-דבר, התברר דבר מעניין. דיברתי עם הרבנים הללו, ושאלתי אותם, איך אתם

יודעים זאת? התברר, כי הנשים התביישו להגיד להם, שבשבעה נקיים הן שמות בגד לבן על הבגד השחור, או שהן תופרות אותו שם. ביררתי זאת במשפחות של-תלמידי חכמים, אינני רוצה להגיד כעת את שמותיהם. אבל מאידך, טוב להגיד שמות, זאת תורה, לכן אכתוב בהזדמנות [אחר זמן קיימתי זאת בתשובתנו זאת לעיל אות ה' ד"ה אמנם]:

שאלתי גם את הרה"ג שלמה קורח, למה אתה כותב שלובשים בגד שחור? את מי שאלתי? והוא ענה לי, שאלתי זאת בשיעור. אמרתי לו, אבל שאלת גם את הנשים, או את הגברים? הגברים אינם יודעים. הם רואים את הלבאס, שצבעו שחור, אבל אינם יודעים מה הנשים עושות בדיוק, הן הרי צנועות מאד ולא מספרות להם:

וכי הוא יכול להכחיש, את מה שכתב סבו בספר סערת תימן [דף קי"ז], שלבשו בגד לבן? הרי הדבר כתוב במפורש? איך אפשר להכחיש זאת? כתוב שם כך, **הנשואות לובשות תחת חלוק זה חלוק לבן כמדתו, ומכנסיים מבגד לבן משוך עד לעקב**. לכן, שמנו פנינו כחלמיש, וביקשתי מנשים רבניות, שתבררנה אצל הנשים הזקנות. והן אמרו להן, אכן, בודאי שבשבעה נקיים חייב שיהיה בגד לבן. אמנם, היו נשים שלבשו בגד לבן בכל החודש, כל הזמן לבשו לבן. וישנן כאלה, שאם תגיד להן ללבוש בגד שחור, הן יאמרו לך, רחמנא ליצלן, הדבר רק אצל הגויות, אבל היהודיות אינן לובשות בגד שחור. אולם, אי אפשר להכחיש את המציאות, והדבר תלוי במחוזות. ישנם מקומות, שלבשו בגד שחור. אבל גם אלה אשר לבשו בגד שחור, בימי שבעה נקיים, הן שמו בגד לבן. הניחו בד לבן, בגודל טפח על שני טפחים. אנו בס"ד ביררנו זאת היטב. עד היום ישנן רבניות זקנות בנות תלמידי חכמים, או נשות תלמידי חכמים, ואפשר לשאול אותן. ברור שהן השתמשו בבגד לבן:

לכן ברצוני להגיד, כי לפעמים, בכדי לדעת את אמיתיות המנהג, ועל מנת לבררו עד תומו, צריך לדעת את מי לשאול, וכיצד לשאול? אי אפשר לשאול את האנשים שבשיעור, אשר אינם יודעים את העניין בדיוק. בכל דבר, צריך לשאול בעל מקצוע. ובנדון דידן אם זהו דבר הנוגע לנשים, צריך לשאול את הנשים, היודעות בדיוק את פרטי הפרטים, ואי אפשר לסמוך על כל מיני שמועות:

אותו הדבר, לגבי מה שפירסמו בדורנו, כי בתימן נוהגים האבלים, לומר קדיש בכל שנים-עשר חודש:

שאלה מהקהל: בקשר לנדה, לגבי מסירה מיד ליד, הוא גם כותב שאפשר:

תשובת מרן שליט"א: אמרתי לכם, צריכים לדעת איך לברר, ואיך לחקור בדיוק. צריך להיות אנשי 'חלק הדקדוק'. צריך לדעת כיצד לשאול בדיוק את פרטי הפרטים, ולא בצורה כוללת. צריך לדרוש ולחקור, בצורה מדויקת ממש:

כעת אני מביא דוגמא, על עניין שהוא ידוע ומפורסם, אפילו בלי לדייק, ותראו כמה אפשר לטעות. כתבו ופירסמו בזמנינו, כי נוהגים אצלינו שהאבל אומר קדיש בכל שנים-עשר חודש. שאלנו על כך, את כל הרבנים, מכל המחוזות. וידידנו הרב גלעד צדוק יצ"ו (מחבר הספרים זכרון תימן וכו') אמר לי, כי הוא הלך ושאל הרבה זקנים מהעיר צנעא, וכולם אמרו לו, מה פתאום, רק אחד-עשר חודש. אם כן, איך אפשר לבוא ולכתוב, כי המנהג הוא לומר קדיש בכל שנים-עשר חודש? יכול להיות, שישנם בודדים שנהגו כך. אבל אי אפשר להכחיש בצורה גורפת, ולהגיד שהדבר לא היה קיים. כי בסך הכל, המנהג הכללי הידוע לכולם הוא, שאומרים קדיש רק אחד-עשר חודש. ולצערינו, כותבים היום בספרים, דברים שאינם מדויקים:

בקיצור, אם בארזים נפלה שלהבת, מה יעשו אזובי הקיר? צריך לדעת, כי אין לסמוך על כל מיני

שמועות. ישנם אנשים, העונים 'בערך'. הם כבר שכחו, לא ידעו בדיוק, או שלא דייקו במסירת הדברים. לכן, צריך לחקור את הדברים משרשם:

זהו היסוד הראשון, שרציתי לומר לכם. כיון שכיום, אנו נמצאים בפרשת דרכים. אני הקטן בספרי שלחן ערוך המקוצר, השתדלתי לחקור את הדברים משרשם. לא אגיד לכם, שאני יודע הכל. גם אני בודאי טעיתי, וישנם דברים שאינני יודע, וישנם דברים שאתקן בעז"ה במהדורות הבאות. בודאי שאי אפשר לדעת את הכל. היו בתימן, מאות רבות ישובים של-יהודים, ואי אפשר לדעת את המנהגים של-כולם:

והאמת היא, שישנם הרבה מנהגים, שאכן ידעתי אותם, אולם לא כתבתי אותם בשלחן ערוך המקוצר, כיון שלא רציתי לבלבל את הקורא, ולהביא כל כך הרבה מנהגים. לכן, התייחסתי למנהגי המקומות העיקריים, שהיו בהם תלמידי חכמים. כמו שכתבתי בס"ד במבוא, נוכח השלחן:

אכן הקפדתי לדעת את הדברים בצורה ברורה, מהאנשים שהם 'בעלי דבר'. אם הדבר נוגע לנשים, צריך לשאול את הנשים. ואם זהו דבר הנוגע לאנשים המתעסקים במקצוע מסוים, צריך לשאול את אלה שהתעסקו עם הדבר. כגון, אם ניקח דבר הנוגע לאוכל, כיצד עושים חליטה בסעודות גדולות בבתי משתאות? איך יכול לשאול סתם אנשים, אלא צריך לשאול את האנשים, אשר התעסקו עם הדברים הללו. ואז אתה יודע מהם את הדברים, בצורה הברורה ביותר. ואלה שלא בירו, פירסמו כי התימנים לא הקפידו על חליטה בבתי משתאות. למה הם אמרו כך? כיון שהם לא ירדו לאמיתות המנהג ופרטיו [והרחבתי בס"ד בעיני יצחק על שלחן ערוך המקוצר הלכות חליטת הבשר סימן קל"ב אות כ' ד"ה ושמעתי, וד"ה ומכל]:

בראש ובראשונה, צריכים ללמוד בש"ס ובפוסקים את שרשי ההלכה, לדעת את כל יסודות ופרטי הדין, ואת ההבנה שבו. ואחר-כך, צריך לברר את המציאות. אז עליך להתאים ולראות, למה הדבר מתאים, והאם המנהג מתאים ומקביל לשיטה הזאת. יש לחקור ולדעת את הדבר בדיוק, ואז להדביק את ההלכה עם המעשה. אבל כשעושים זאת בצורה שטחית, לומדים בשטחיות, וקל וחומר אם לא מדייקים, או אם סומכים על כל מיני אנשים, מבלי לברר זאת מה'בעלי דבר', יכולים להגיע להרבה טעויות, כפי שאנו נוכחים לראות:

הדברים שאמרתי לכם, אלו ממש רק דוגמאות ספורות, וכמובן שישנם כהנה וכהנה [כגון שימור נרות שבת, שכתבתי בס"ד בשו"ת עולת יצחק חלק ג' סימן צ"ח. וכן בעניין גוון המצות ודקותן, שכתבתי שם בסימן קמ"ג]:

עד כאן מתוך השיעור הנזכר, שעדיין לא נדפס בכלל חוברות רבות של-שערי יצחק שכבר זכינו והוצאנו אותן לאור:

(ח) **וסבור** הייתי כי פה תהא שביתת קולמוסי, לולא שמעתי מכת"ר סמוך לפני החיתום כי בשו"ת אורן של-חכמים לידידנו הרה"ג אורן צדוק שליט"א חלק א' סימן ס"ט מדף רמ"ה הלך בדרך אחרת בהסבר המנהג אצלינו בקהילות קודש תימן יע"א בלבישת לבנים, על כן נתעוררתי ואמרתי אשיתה עיני גם עליו, לראות היעמדו דבריו. ושמה אצטרך לחזור בי מהדברים שכתבתי בנדון דידן, כולם או מקצתם, כי תורה אמת כתיב בה, ויתקיים בנו דרך צחות מאמר חז"ל באבות פרק ב' משנה ט"ו הוי מתחמם כנגד אורן של-חכמים. ויהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא אכשל בדבר הלכה, שלא אומר וכו' וישמחו בי חברי. אבל כאשר עברתי בין בתינו, ראיתי דלא מיניה ולא מקצתיה:

ונפלאתי אעיקרא לחזות, כי בא לערער ולהחליש זאת, ולאמר כל קביל איפכא ששורש מנהג קהילותינו, נעוץ בדברי הרמב"ם (ותקוטי שאין בזה מגמה נסתרת) הסובר שתיקנו חז"ל ללבוש

צבעונין, ולדידיה זה אפילו בשבעה נקיים, כמו שכתבתי שם בעולת יצחק אות ה' דף ר"נ ד"ה ואם, שהיא לכאורה מילתא דתמיהא ללכת בזה בעיקבות הרמב"ם נגד הנראה ממסקנא דתלמודא בנדה דף ס"א ע"ב, ואי אפשר ליישב שיטתו זולת בדוחק, או שהיתה לפניו בגמרא גירסא אחרת [ועיין עוד לקמן אות כ' מד"ה ולשיטתו] ומכמה ראשונים מוכח שהיתה הגירסא לפנייהם כלפנינו. והגם כי מסתמא לא רק בנדון דידן הלכו בעיקבות הרמב"ם, אלא אף בשאר דברים הלכו בעיקבותיו בכל כי האיי גוונא, אף כשנראה שהוא נגד מסקנא דתלמודא, מכל מקום בנדון דידן הדבר רחוק בפרט אחרי שגם מרן השלחן ערוך וגאון עוזנו מהרי"ץ בשערי טהרה, לא סבירא להו כהרמב"ם בזה, ואף שאר כל רבנותא קמאי ובתראי פליגי עליה, כמ"ש בס"ד בבארות יצחק דיני כתמים סימן ד' דף קצ"ד ד"ה בגמרא, ודף קצ"ה ד"ה ולענין. ועיין עוד סערת תימן ריש דף י"ח, ומ"ש בס"ד בעיני יצחק על שלחן ערוך המקוצר חלק אבן-העזר הלכות כתובות סימן ר"ח אות קנ"ז וקס"א לגבי טוענת מאיס עלי, הגם שיש לחלק. בשלמא אילו היה המנהג ברור ופשוט חד וחלק כהרמב"ם. אבל כאן, אין זו אלא פרשנות לדברים סתומים, אם-כן יש להעדיף לבחור דרך בטוחה ונכוחה. מה-גם דחזינן שנהגו כך בכל מחוזות תימן וגלילותיה. ואילו לשעבר היו נוהגים גם בזה כהרמב"ם, לא ימלט שהיה נשאר איזה מקום שעדיין יחזיקו במנהג זה. ולא זו בלבד, אלא בא אף לפקפק ולומר שגם בקהילות הספרדים לא נהגו ללבוש אז לבן, זולת האשכנזים:

שכן כתב שם באות ד' דף רמ"ח ד"ה וקשה, שמקור הצרכת לבישת בגדי לבן, הוא מספרי חכמי אשכנז. ומאיזו סיבה ינהגו - בתימן - סלסול בעצמם לנהוג מנהג זה, בפרט כאשר דעת מרן ומהרי"ץ מנגדת למנהג זה כמבואר לעיל באורך. ומו"ר הביא שם בשו"ת עולת יצחק חלק ב' סימן קפ"ז אות ג' ד"ה (ואצלינו) [מיהו], שכן נהגו גם בק"ק הספרדים. וכל המקורות שצויינו, אינם אלא אגב עניין אחר, מלבד ספר בן איש חי שנה שנייה פרשת צו אות י'. ובכי האיי גוונא קשה לעמוד הדברים אם בדוקא נאמרו, או שיגרת לישן. ומהבן איש חי אין מקום ללמוד לדרך רבני ספרד כידוע, עכ"ל אורן של-חכמים:

ומלבד שמוכן מאליו כי דחוק מאד לומר בכי האיי גוונא שאינה אלא אשגרות לישנא בעלמא, הנה כבר זכה כת"ר בקונטרסו המדובר תא שמע אות א' ד"ה ונקדים, להוסיף עוד מן החדש פוסקים ספרדים שכתבו כן מלבד אותם שהעליתי שם, בכתבו בזה"ל, בודאי מנהג פשוט הוא ללבוש בדוקא בגדים לבנים כמו שכתב הרמ"א סימן קצ"ו סעיף ג'. וכן נתפשט המנהג גם אצל בני ספרד, כפי המבואר בדברי הגאון בעל מאמר מרדכי שהובאו בשו"ת חיים שאל להחיד"א חלק א' סימן י"ד. וכן הוא גם בדברי הגר"ח פאלאגי בספר רוח חיים סימן קצ"ו סק"ד בשם הרב מלאכת שלמה (קמחי). וכן היה המנהג בעיר התורה סאלוניקי, כמבואר בדברי הגר"מ אמאריליו בשו"ת דבר משה חלק א' יורה-דעה סימן כ"ז, ובדברי הגאון רבי אברהם הכהן בספרו שיורי טהרה מערכת נו"ן אות י"ב. וראה עוד בספר מסגרת השלחן (קאסטלנובו) סימן קצ"ו סעיף ג' שמבואר שכך היה המנהג בערי איטליה ובליוורנו. והמעין בדברי הפוסקים והשו"ת, יראה שהזכירו מנהג זה בפשיטות. וכן פסק הבן איש חי שנה שנייה פרשת צו אות י'. וכן הוא בטה"ב חלק ב' דף רצ"ב, עד כאן מתוך דברי כת"ר יצ"ו. ובודאי שהיד המרבה לבדוק ולחפש, תמצא שישנם עוד:

(ט) **וכשעינתי** שם בשו"ת דבר משה (אמאריליו) ראיתי כי לשונו כך הוא, מעשה באשה שפסקה בטרה והיה לה ללבוש לבנים ביום שבת קודש, ולא לבשה עד יום ראשון בחצי היום, וטבלה ביום ראשון הבא אחריו בחצי היום, באופן שעברו שבעה ימים עם יום לבישת הלבנים. ומן הדין היה לה לטבול לעת ערב, כדקיימא לן דמונה שבעה ימים שלמים חוץ מיום לבישת לבנים, כמו שנתבאר ביורה-דעה ריש סימן קצ"ו. ואעפ"י שלאשה הזאת היה לה ללבוש לבנים ביום שבת קודש, מכל-מקום כיון שלבשה ביום ראשון אינה מונה אלא מיום שלמחרת דוקא, כמו שנתבאר בשלחן ערוך שם סעיף ה'. ויעיין שם בש"ך ס"ק ח' וסימן קצ"ט ס"ק י"ב מדין לבישת לבנים בשבת יום טוב. לכן אמרנו לאשה זאת שתטבול פעם שנייה באותו יום לעת ערב וכו' עד כאן:

הא קמן דברים ברורים ומחוררים, ר"ל שאין יד הדוחה נטויה לומר שזה רק דרך אגב וכדומה. הלכך דעתי העני נוסה וקרוב הדבר לומר שזהו מנהג קדמון ומושרש ברוב ככל (ועל-כל-פנים בהרבה) מתפוצות ישראל, ובכללם בקהילותינו, ולא שקיבלוהו מקרוב על פי ספרי חכמי אשכנז:

והרי לנו הרשב"ץ שהוא ספרדי, וקדם למרן הבית יוסף והרמ"א, ואפילו הכי כתב בהדיא (בהיותו בתלמסאן, שהיא עיר בארץ אלגיריה) שנהגו הנשים אחרי שפוסקות בטרה, ללבוש חלוק לבן, או לכרוך בגד לבן, כדלעיל אות ג' ד"ה וזה, וכדלקמן אות ט"ז ד"ה ברם:

(י) ואין לתמוה על כך שמרן הבית יוסף לא העלה בנדון דידן את מנהג מקומו הספרדים, שהרי מצינו כיוצא בזה בכמה דוכתי, כגון בבית יוסף אורח-חיים סימן ל"ו העלה בשתיקה בשם ספר ברוך שאמר את דקדוקי צורת האותיות בספרי תורה תפילין ומזוזות, והרי הם לפי מנהג האשכנזים בלבד, ולא עוד אלא שכתב הבית יוסף שהוטבו דבריו בעיניו. וכבר עמדו על כך בספרים רבים. ואין לחלק כפי שהשיב לי חכם אחד נר"ו דשאני התם שקשה היה למרן לכתוב בפרוטרוט את כל השינויים לפי מנהג הספרדים, מאחר שעדיין לא נכתבו בזמנו (והראשון שהעלים על הכתב אחריו, היה היעב"ץ במור וקציעה), הלכך סמך על המנהג הידוע. שהרי היה יכול על-כל-פנים לכתוב בקצרה שזהו כפי מנהג האשכנזים. והלא השינוי בין הכתבים בולט מאד לעין-כל, באופן שאי אפשר לומר שסבר שהמנהג כך אף אצל הספרדים. וגם הנושא ארוך, באופן שרחוק לומר שלא שת לבו בעת ההיא. וכבר גרם הדבר לאחד מגדולי האשכנזים בזמנינו לשגות בכך, כי הורה לספרדים לכתוב כתב אשכנזי, באמרו להם כי זהו הכתב היותר מדוקדק גם לדידכו, שהרי הבית יוסף העלהו בשתיקה מהספר ברוך שאמר. וזה מחוסר ידיעתו. ואמנם ברור ומפורסם שגם מקדם היה חילוק בכתב בין הארצות, והנה גם בדורו ובמקומו של-מרן הבית יוסף אמר רבינו האר"י שיש מקום לפי הסוד הן לכתב הספרדים הן לכתב האשכנזים, שמע מינה:

ואיתא נמי בשו"ת חיים שאל להחיד"א חלק ב' סימן ל"ה אות ב' לענין נפילת אפים מיום הכפורים עד ראש חודש מרחשון וז"ל, אל תתמה על זה איך נהגו שלא כדעת מרן ז"ל, ובפרט בארץ ישראל דמאריה דאתרא הוא. דע דאשכחן כי הא"י גוונא באבן-העזר סימן ס"ב דין ט' שכתב דאין צריך כוס אחר לשבע ברכות, וכן פשט המנהג. ועינינו הרואות דהמנהג בארץ ישראל ובארץ מצרים להצריך כוס אחר לשבע ברכות [אמנם מנהגינו לברך אותן על אותו הכוס כידוע. יב"ן]. וכיוצא בזה כתב מרן [בבית יוסף ובשלחן ערוך שם סימן קכ"ו סעיף ל"ז] בגט, דנהגו לכתוב בנפשיכי בשני יודי"ן. ובעיה"ק צפת בזמן מרן נהגו לכתוב ביו"ד אחד, וכמו שכתב הרב המוסמך מהר"ם גלאנטי בתשובותיו סימן ו' וסימן קכ"ד. וכתב שם דשאל למרן עצמו על זה. והשיבו, אם כך נהגו, לא ישנו המנהג ע"ש. והרי אפילו בדבר שמרן כתב שכך נהגו, המנהג בהיפך. ויתכן שלרוב קדושתו וטרדת לימודו לא דקדק, וסבר שהמנהג כך, ואינו כן. והוא הדין בזה, שהמנהג היה מקדם שלא ליפול ממוצאי יום הכפורים עד סוף תשרי. ומרן אגב דטריד בגירסיה ומשפטיו עם ישראל, לא שת לבו בעת ההיא עכ"ל. ומרן עצמו בבית יוסף אורח-חיים סוף סימן תקפ"ד כתב וז"ל, וה"ר שמעון בר צמח כתב בתשובה (תשב"ץ חלק ג' סימן קע"ו) המנהג הוא לומר אבינו מלכנו בין בראש השנה בין בשבת בנתיים בין ביום הכפורים שחרית ומנחה. ואעפ"י שהר"ן לא כתב כן, טועה היה במנהג מקומו, כמו ששמענו מתלמידיו פה אל פה. וכל אלו הדברים תלויים במנהג, והמשנה אין רוח חכמים נוחה הימנו עכ"ל:

כמו-כן בענין שקיעת החמה, העלה מרן בשלחן ערוך אורח-חיים הלכות שבת סימן רס"א סעיף ב' רק דעת רבינו תם בלבד הסובר שיש שתי שקיעות, היפך המנהג על-כל-פנים בארץ ישראל וסביבותיה, כאשר הרחבתי בס"ד בשערי יצחק שיעור מוצאי שבת-קודש בחקתי ה'תשע"ט ב"ש"ל:

(יא) **ולבאר** השמטת מרן לבישת לבנים בין בחלוק בין בסדינים, שכתב ידידי הנזכר לעיל באות א' ד"ה ודבר, דאפשר משום דסבירא ליה שאין צורך בכך, אלא כל שהוא נקי מדם מתקיים בו ספירת שבעה נקיים כדת. וליבון המוזכר בגמרא שבת דף יג: אינו אלא לשון מושאל לנקיות, וכמו שמצינו

לשון ליבון כלים, שאין לו שום שייכות לצבע לבן ע"כ. הנה מאיש לוקחה זאת, וכמדומה אני שלא קדמני בזה שום אדם, שכבר כתבתי בשו"ת עולת יצחק שם אות א' ד"ה כמו בזה"ל, לפענ"ד אליבא דמרן שאינו מצריך לבן, וכן לשאר רבוותא דסבירא להו כוונתיה כמו שיתבאר בס"ד לקמן, אין לשון ליבון אלא עניין נקיין, דוגמת ליבון בהכשר כלים, וכן להוראת כיבוס בבבא קמא דף צג: צמר וליבנו (וע"ש הא דחווריה חיוורי וכו'). וכן בזוהר הקדוש בראשית דף כ"ז ע"א בחומר ובלבנים (שמות א', י"ד) דא ליבון הלכה ע"ש. ולשון זה אינו אלא כמושאל ובנוי על לשון לבן, המורה על נקיות יעו"ש:

גם כת"ר בקונטרסו זה תא שמע, נמשך בעיקבותינו באות ז' דף ו' ז', אלא שהרחיב כיד ה' הטובה עליו:

(יב) **כמו-כן** מה שכתב הרב המחבר אורן של-חכמים באות ד' ד"ה ואנכי, תחילה וראש נפן לדברי גאון עוזנו מהרי"ץ זצוק"ל בספר שערי טהרה הנזכר לעיל, הבקי במנהגי ערי תימן - לשון מהרי"י בדיחי בספר חן טוב סימן מ"א - שלא הזכיר כלל ממנהג לבישת בגדי לבן. והנה אם לא היה מזכיר מעניין הנהגת הלבוש בימים אלו כלל, אפשר היה לדחוק ולומר שמפאת פשיטות הדבר לא ראה צורך להכביר במלים. אולם אחר שנחת לפרש בחיבורו הנזכר את עניין הנהגת הלבוש בימים אלו להדיא, ולא עלה על דל שפתיו שמנהגיו בלבישת בגדי לבן דוקא, אין זה דבר של-מה בכך. ואדרבה ממה שכתב שתהא מכבסת את בגדה הרגיל שלובשת בכל יום, יהא אשר יהא, מבואר להדיא שאין צורך בבגדי לבן, וכפסק מרן הנזכר לעיל וכו', עכ"ל אורן של-חכמים:

הנה כבר אני עצמי התחלתי ועמדתי בבארות יצחק דף קצ"ו, מלבד בתשובתי הנזכרת שבאה לאחר מכן, והעליתי בין השאר האפשרות דבלאו הכי כן היה המנהג הפשוט, ודרכו של-מהרי"ץ בשערי טהרה לכתוב רק הדינים ההכרחיים כמו שכתב בהקדמתו יעו"ש. ועניין הכיבוס הרי הוא דבר שמתחדש בכל פעם שפוסקת בטהרה, מה שאין כן לבן דבלאו הכי לבשו תמיד, וכדלקמן. וכבר כתבתי שם דאפשר שגם בזמן מהרי"ץ נהגו ללבוש לבנים ואחרי זה נשתנה המנהג כדאשכחן כמה וכמה עניינים כיוצא בזה יעו"ש. ואין להתפלא על אפשרות שינוי המנהגים, אחר שהיו מנת חלקם וכוסם, מלחמות בין הגויים אשר בקרבם ישבו, ונדידות ממקום למקום, וצרות רבות ורעות כרעבון ודבר בעוה"ר, כנודע. מה-גם דלפי האמור לעיל אות ה' ד"ה אמנם, אף בדור האחרון בעי"ת צנעא, היו עדיין משפחות שנהגו לעולם בלבן:

(ג) **אמנם** באורן של-חכמים נתכוון להשיב על זה, בכתבו שם בהמשך דבריו, דקשה לומר שמזמן מהרי"ץ השתנה המנהג וכמו שמצינו במספר עניינים, מאחר שמנהג לבישת בגדים לבנים אינו מוזכר גם בספר שערי קדושה הנזכר לעיל, והוא נתחבר בשנת ה'תרי"ג. ולומר שממנו ואילך השתנה המנהג באופן מוחלט, שכולם נהגו כאחד משני המנהגים הנזכרים לעיל תוך פרק זמן כל כך קצר - כמאה שנה עד זמן העלייה לכל היותר - זה דבר רחוק מבחינת המציאות וכו' יעו"ש:

אבל לענ"ד ידע הר"י עוזירי בעל שערי קדושה שיש מנהגים חלוקים בקהילותינו בזה, והנה אותן שבלאו הכי לובשות לבן גם שלא בשבעה נקיים בודאי שפיר דאמי, אבל גם אותן הלובשות שחור והניחו בד לבן נגד אותו מקום אולי סבירא ליה דלא סגי בהכי לדעת המצריכים בהדיא שהחלוק יהא לבן כמו שכתבו כמה ראשונים והובאו בבית יוסף ובשאר ספרים ובתשובתי שם, ואם-כן כל המכנסיים צריכות להיות לבנות, ואולי היה הבדל בזה בין מנהג מקומות צראב וסביבותיה, לבין מנהג העיר צנעא ששם היה מהרי"ץ, ועיין עוד לקמן אות ט"ז ד"ה ברם, על כן לא רצה להיכנס לזה וק"תם הדברים לכתוב רק את העיקר הנצרך בודאי מן הדין שיהיו נקיים מדם או לכלוך. כן נראה לענ"ד השתא לפום רהטא כחותה על הגחלים, כי קשה למגמר בעתיקא:

(ד) **אגב** ראיתי לידידי הנזכר אורן ומאורן של-חכמים, שם בדף רמ"ז הערה ז', שהקשה על הר"י עוזירי שנתן טעם למה שיהיו הבגדים נקיים מדם או מלכלוך, כדי שיהא ניכר לה אם יצא ממנה דם

בלא שתרגיש בו ויוודע לה בבגדים מאחר שהם נקיים, לפי שאם היה לה בשבעת ימי נקיים טיפת דם הרי היא טמאה וכו' ע"כ, הלא מאחר דאיירי גם בצבעונין, הרי אף אם תראה על בגד זה דם בלא הרגשה, נשאת טהורה ואינה סותרת את הימים הנקיים. ושקיל וטרי בזה, ולענ"ד בכל אריכות דבריו שם, לא העלה ארוכה שיש בה ממש:

אמנם אפילו אם היה המדובר בלבן (אי נמי בגד בהיר מאד שיש מחמירים בו), איך כתב שתהא טמאה בטיפת דם, דמשמע אפילו תהא פחות מכגריס, הרי עד כגריס ועוד היא טהורה מאחר שלא הרגישה. ונצטרך אולי לדחוק דמיירי ביותר מכגריס, אלא שקיצר הר"י עוזירי וסמך על המבין והיודע, מאחר שאינו כאן מקום פירוט הדין אלא אגב גררא. ונמצא על-כל-פנים שבצבעונין אשר בזה קא עסיק מר (לכאורה, ועיין לעיל אות י"ג ד"ה אבל), אכתי קושיא בדוכתה קיימא, לפי שבזה הדין שטהורה אפילו ביותר מכגריס. ומחכם אחד שמעתי לתרץ דכוונתו שעל-ידי זה תתן דעתה אם אכן הרגישה, ודייק כך מלשוננו 'בלא שתרגיש בו'. ולדידי לא נהירא כלל:

ולענ"ד לכאורה נמצאת לכך התשובה בצידו שם לעיל מינה הערה ד', היא שיטת החוות דעת [ודעימיה] בסימן קצ"ו סק"ג שכתם הנמצא בשבעה נקיים סותר את הספירה וטמאה מן התורה, דימי נקיים ספורים ובדוקים בעיני יעו"ש, והר"י עוזירי נמי אפשר דסבירא ליה הכי בפשיטות, ולא נאמרו קולות כתמים אלא בימי טהרתה אחר טבילתה. אלא שרוב האחרונים פליגי על החוות דעת ומתירים, והכי נקיטין, וכמ"ש בס"ד בשלחן ערוך המקוצר הלכות כתמים סימן קנ"ה סעיף י"ב:

(טו) **ממילא** לפי האמור לעיל, מיושב גם מה שטען קודם לכן (בדף רמ"ח ע"ב) דודאי אם היה מנהג לבישת לבן בדוקא, לא היה מהרי"ץ משיט עניין זה מחיבורו, ותמורת זאת לכתוב היפך המנהג דסגי בבגדי צבעונין רק שיהיו מכובסין [הגזים קצת, כי לא כתב מהרי"ץ במפורש דסגי בבגדי צבעונין, דוק והבן. יב"ן], וכן מבואר מספר שערי קדושה הנזכר לעיל. מה-גם שבצנעא שהוא המנהג השני, היתה מתקיימת הנהגת לבישה לפי דברי הרב על-ידי נתינת בד לבן. ונמצא לפי זה שמהרי"ץ הזכיר את הטפל שהוא כיבוס בגדיה, וזנח את העיקר להניח בד לבן. ואדרבה אפילו אינו בגדר טפל, שמאחר שמבררת טהרתה על-ידי נתינת בד לבן, לשם מה צריכה לכבס את בגדיה, עכ"ל אורן של-חכמים:

ואפילו אם תמצי לומר שהיה בזמנו ובמקומו של-מהרי"ץ מנהג זה של-נתינת בד לבן בתוך מכנסיים שחורות [ולזה יתכן שהיתה גם-כן כוונת השתילי זיתים שלא השמיט את הגהת הרמ"א בהלכות ימי בין המצרים סימן תקנ"א סעיף ט"ו בעניין לבישת לבנים, כמו שעמדתי על זה בס"ד בתשובתי שם סימן קפ"ז אות ג' ד"ה ואצלינו] מכל-מקום כיבוס המכנסיים ושאר הבגדים נחוץ גם-כן כי מצוי שיטנפו וינתזו עליהם טיפות וכתמי דם בזמן נידותה, ועלולה לראות בשבעה נקיים ולטעות ולסבור שזה היה כבר מקודם וכו', ועיין בתשובתי שם בחלק ב' סימן קפ"ט אותיות ב' ג'. ברם טפי מסתברא שלא היה, רק המכנסיים לבן כל הזמן, וכדלעיל:

(טז) **עוד** זאת אדרש להשיב על מה שהוסיף לכתוב אלופנו ומיודענו הנזכר לעיל, שכן מבואר בשו"ת הרשב"ץ חלק ג' סימן נ"ח אות י', שממנו הביא הרב בספר קדושת ישראל שם הערה כ"ח ראה שמנהג זה היה מצוי בעוד מקומות, שכתב ונהגו הנשים ללבוש חלוק לבן בבין השמשות, או לכרוך בגד לבן להפסיק בין חלוקה המלוכלך לבשרה ע"כ, ומבואר שאם נותנת בד אינה צריכה לכבס את בגדיה (שהרי מלוכלכים הם). ויתירה מכך נראה שאין משם ראייה כלל ועיקר, היות שמבואר בדבריו שאין מטרת נתינת הבד כדי לברר טהרתה שאינה רואה עוד, אלא כדי שלא תקלקל את עצמה מלכלוך החלוק, ומשמש בד זה כחייץ בין בשרה לבגדה המלוכלך, עכ"ל אורן של-חכמים:

ברם התשובה מבוארת למתבונן, מיניה וביה. שהרי לא כתבתי שמנהג זה היה מצוי, כמו שהעתיק בשמי, אלא דקדקתי לכתוב מנהג כזה בכא"ף הדמיון. לומר לך, שלעולם יש חילוק קצת בינינו

לבינם, וזה כולל שני דברים, א' דאנן מחמרינן טפי, שלא ישאר החלוק מלוכלך, אלא לכבסו. וב' אצלם הבגד הלבן כרוך, ואצלינו רק מונח או תפור. ומסתברא דהא בהא תליא, דלפי שכרוהו הם סביב, הסתיר את הכל, ולא הוצרכו לכבס החלוק מלכלוכיו. [ומסתברא נמי כי מה שלא רצו לשנות וללבוש לשבעה נקיים בגד שכולו לבן ממש, זולת בד לבן בפנים, הוא משום גודל הצניעות, כדי שלא ירגישו ויבחינו בני אדם בכך, על-ידי שינוי המלבוש, ואפילו שאר בני הבית]. ועיין עוד לעיל אות י"ג ד"ה אבל. והחילוק בין לשון זה, ללשון כזה, הוא פשוט וברור ומובן מאליו, ואפילו הכי ליתר שאת נסייע זאת ממה שדרשו רז"ל על פסוק זה יתנו (שמות ל', י"ג) כמין מטבע של-אש הוציא הקב"ה מתחת כסא כבודו והראהו למשה, ומשקלו מחצית השקל, ואמר לו זה יתנו, כזה יתנו, כיעויין בירושלמי שקלים פרק א' הלכה ד', ובפסיקתא רבתי פסקא ט"ז אות ח', ובפירוש רש"י על פסוק הנזכר שהוא בפרשת כי תשא, ובשאר ספרים. ועיין לעיל אות ט' ד"ה הא, ולקמן אות י"ט ד"ה ולאידך:

(ז) **ובדף** רמ"ט אות ה' כתב, דבעיקר הראיה ממנהג המקומות הנזכרים לעיל, מצינן למיטען שאין כל כך ראיה. ראשית מהמנהג הראשון, כפי המבואר על-ידי מו"ר שליט"א בשו"ת עולת יצחק חלק ב' סימן קפ"ז אות ג' ד"ה ואצלינו, נהגו בו כל הנשים, בין פנויות ובין נשואות ואפילו ילדות קטנות, אם-כן לכל היותר ניתן לומר שהוא מנהג מקודש הנוגע בטהרתן של-בנות ישראל, ובודאי ממקור קדוש וטהור שרשו. אולם לומר שזה יהיה מיוחס לספירת שבעה נקיים בדוקא, מאן לימא לן. ואדרבה ממה שזה היה נחלת בנות ישראל ללא חילוק בנשים ובימים, ברור שאי אפשר להוציא מכך שם של-"מנהג תימן בלבית לבנים בשבעה נקיים". ואשר על כן כיון שנשנתנו סדרי הליבישה בימינו ממה שהיה נהוג בתימן, וכבר לא ננהג מנהג קדוש זה, שפיר מצינן למימר כפי שאין נוהגות ללבוש לבן בשאר הימים (ואדרבה עצה טובה לנשואות שילבשו בשאר הימים צבעוני, כמבואר בבית יוסף סימן ק"צ, ופסקו הרמ"א שם סעיף י'), וכן פנויות קטנות ובוגרות אינן מקפידות על כך, הוא הדין נשואות בשבעה נקיים, דמנהג אחד הוא. ואם נחלק ונצריך שילבשו בשבעה נקיים בגדי לבן, אין זה מכח מנהג זה, עכ"ל אורן של-חכמים:

ויפה העיר כאן, ואף ההוא גברא בההיא תמהא הוה יתיב, ר"ל שהייתי בעצמי תמיה ורשמתי לעצמי לברר בעת הפנאי מדוע תמיד לבשו לבן, דהיינו כל החודש ולא דוקא בשבעה נקיים. אבל השתא שעיינתי שוב בפתגמא דנא, נראה לענ"ד שאינו מנהג בעלמא, אלא אפשר דקדמונינו סברו שזה מן הדין, ואולי זוהי גם-כן דעת מרן השלחן ערוך ומהרי"ץ בשערי טהרה, שחששו לדעת תנא קמא (בנדה דף סא:): הסובר שבבגד צבוע נמי טמאה. וגם אם נפסוק להתיר, וכמו שהורה אכן גאון עוזנו מהרי"ץ בהדיא בשערי טהרה סימן ד' סעיף י"ז, היינו דוקא בדיעבד, והכי נקיטין, אבל לא ללבשו לכתחילה. וכפי מה שביארתי כבר בארוכה בס"ד בבארות יצחק דף קצ"ו קצ"ז, דהנה הראב"ד והרמב"ן פסקו להחמיר בנמצא בבגד צבוע. והרשב"א בתורת הבית כתב דאף דנראין דברי הרמב"ם שפסק לקולא, מכל-מקום המחמיר בדברים אלו תבוא עליו ברכה, והביאו מרן ביתה יוסף עיי"ש. לפי זה אתי שפיר מה שלא כתב מרן בשלחן ערוך שתלבש אשה בגדי צבעונין וכו' כהרמ"א. ואף דכן היא מסקנא דגמרא שהותרו וכאמור, הרי זה דוקא לרבי יונתן בר יוסף דשרי. ואף דקיימא לן כהרמב"ם שפסק כוותיה, נראה דחש מרן להמחמירים על-כל-פנים שלא לעשות כן לכתחילה, ולפי-כך השמיטו בשלחן ערוך, ואחר פשרה זו נמשך רבינו המחבר [מהרי"ץ]. ועל פי זה נתיישב המנהג יעוש"ב:

וכל-כך היה חמור בעיניהם, עד שכדי לא לפרוץ גדר בזה, הנהיגו שאפילו בנות קטנות וגם הבלתי נשואות יעשו כן, להיות מורגלות בכך ולא יבואו לעולם לידי שגגה ומכשול בזה. אי נמי משום צניעות, ומדרכי אומתנו שהם ביישנים (כיעויין בימות דף עט.) כדי שלא תשאֵלנה את הנשואות מדוע השינוי הזה. ועיין עוד לעיל אות ו' ד"ה ולאידך. אשריהם ישראל, אשר בהם בחר אל:

נמצא שנכון הדבר כי אין העניין מיוחס לשבעה נקיים בלבד, אבל חזינן שהחמירו אבותינו ואמותינו

נע"ג טובא עד הקצה האחרון. והשתא בדורנו שעלינו לארצנו ונשתנו סדרי כל המלבושים, הן אנשים והן נשים, ובנדון דידן נמשכו ממילא לילך על-פי מנהגי שאר קהילות שפסקו כהרמ"א סימן ק"צ סעיף י' שתלבש אשה בגדי צבעונין כדי להצילה מכתמים יעו"ש [ומסתמא לא ישמעו לנו להחמיר, ומצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע. ועוד שהדור פרוץ בעוה"ר ואין ראוי להחמיר בכגון דא, בפרט בדבר שאינו מוחלט ומפורש וברור בהדיא רק בדרך שקלא וטריא. ועוד שסוף סוף גם בקהילותינו יש שנהגו צבעונים], וכי נלך לקולא לקצה השני, להתיר מה שהם עצמם אינם מתירים. אתמהא. יציבא בארעא, וגירא בשמי שמיא. דיינו להיות כמותם. ועיין עוד מ"ש בס"ד בתשובותי שם סימן קפ"ז אות ג' ד"ה לפיכך:

יח) **ואשר** הניף עוד קולמוסו שם בדף רמ"ט ע"א וכתב, דמהמנהג השני שהיו לובשות בגד שחור ועליו מניחות או תופרות בד לבן על גבי המכנס, נמי אין להוכיח כן, היות שכידוע בתימן רבות בנות לא עשו בדיקות פנימיות כנדרש. ולא רק אצלינו היה חסרון ידיעה בזה, וכפי שכבר האריך להביא מו"ר בבארות יצחק מדף י"ב ואילך מספרים רבים שבכל הארצות נשמע נוהג זה, וליתר דיוק "אי נוהג" לבדוק בעומק ובחורים וסדקים, וכן חזר שוב על הדברים בשו"ת עולת יצחק חלק א' סימן ק"ב אות ד' וכו'. מנהג זה אין לו על מה שיסמוך וכו'. ומכיון שתופעה זו (הסגנון מודרני כדרכו. יב"ן) היתה נפוצה מאד, אם-כן קשה להביא ראיה מהנהגה זו, למנהג לבישה בשבעה נקיים, באשר בהחלט ניתן לפרשה כנזכר לעיל, שהנחת הבד כנגד אותו מקום היתה לברר טהרתה תמורת מעשה הבדיקה וכו' יעו"ש"ב:

ותמהני שלפי דבריו הרי יוצא שנהגו בזה בורות על בורות. א' חסרון ידיעה שלא עשו בדיקות פנימיות ובחורין ובסדקין, וב' הנחת בד לבן תמורת בדיקות. והרי זו תורה חדשה, ללא מקורות [וכן הבין הוא עצמו שאין זה מועיל לפום דינא, מדכתב בדף ר"נ ד"ה ואם, ש"חשבו" שהנחת בד לבן עולה להם במקום בדיקה יעו"ש]. ועוד, לדידיה מדוע דוקא בד לבן, הרי אפשר שאר גוונים, רק שיהיו בהירים. אבל לפום קושטא יש לזה יסודות בהלכה כדת וכדין, אם כדעת הסוברים שלא נאמרו בדיקות הללו אלא לטהרות כמ"ש בס"ד בשו"ת עולת יצחק שם בחלק א' סוף סימן ק"ב. או כמו שהארכתי בס"ד בשערי יצחק שיעורי מוצאי שבתות קודש שלח-לך (דף י"ח) חוקת ובלק ומטות ה'תשע"ה ב'שכ"ו, שזוהי הוראת כמהר"ר שלמה אלקארה ראב"ד צנעא, אף שמהרי"ץ בשערי טהרה שהיה שני דורות לפניו, ורבו של-אביו כמהר"ר יוסף אלקארה, כתב בפשיטות לעשות בדיקות פנימיות ובחורין ובסדקין, וכן נהגו רבות, מכל-מקום נאלץ לסמוך על שיטת הנודע ביהודה בדעת הרמב"ם, בגלל שהיה קשה מאד לנשים להיטהר, כי נחלשו הדורות ומצוי היה שפצעו את עצמן בבדיקות חורים וסדקים ולא היתה אפשרות לברר שהוא פצע ולטהר. ולכן בזמנינו שאפשר לברר זאת בקלות, אף לדידיה אין להקל, וגם שכיחי האינדא בדים דקים ועדינים מאד שאינם פוצעים יעו"ש"ב, ואכמ"ל:

על-כל-פנים אין לתלות בהנהגתם בוקי סריקי, חלילה. במלים אחרות, לענ"ד הגישה לעניין אינה נכונה, לא זה הדרך ולא זו העיר, שהרי בכך עושים אותם בורים, אין מקום לכאֵלה דיבורים:

יט) **ושם** בסוף הערה ח' חשב ידידנו הנזכר לחזק זאת, בטענה כי עצם הדבר שהיו בודקות בד לבן זה בכל יום, כפי שהעידה אשת תלמיד חכם תימני מובהק וידוע, הוא לאות שמדין בדיקה נתנוהו שם ולא מדין לבישת בגדים לבנים שאין עניין לבדוק אותם יעו"ש:

ולדידי אין כאן שום אות, שהרי מסתברא שלא רק בנות תימן נוהגות כך, אלא בכל תפוצות ישראל (ומטעם שיתבאר בס"ד בסמוך) ועל-כל-פנים בהדיא מצינו כי גם בנות אשכנז אף שעושות בדיקות פנימיות ובחורין ובסדקין אפילו הכי נוהגות כן, כדמוכח מהא דכתב בשו"ת שבט הלוי חלק ג' סימן קכ"ג למדתי מהנסיון דהנשים האומרות שהן נתיאשו מעניין נקיים והסיחו דעתן, נתברר דרק מלבדוק הסיחו דעתן, אבל הלבנים לא הפשיטו מעליהן, והן בודקות הלבנים אם לא נמצא עליהם

כתמי דם, בכזה ודאי לא נקרא היסח הדעת יעו"ש. וכן עוד שם בחלק ששי סימן קל"ט אות א', בעצם דין היסח הדעת יש מחלוקת גדולה בהוראת הגאון מעיל צדקה וסדרי טהרה ועוד, וכבר ביארתי בעניי יסודי הדברים בשבט הלוי חלק ג' סימן קכ"ג. מכל-מקום גם להמחמירים בנדון של-מעלתו אין זה בגדר היסח הדעת, כיון שהיה רק מספק, והמשיכה לבדוק ולספור. ובפרט למה שכתבתי שם דהנשים אף על פי שהסיוח דעתן מלבדוק, מכל-מקום אם בודקת כמה פעמים הלבנים, וגם משגיחה על עצמה שלא הרגישה, אין זה היסח הדעת, וכן רגילות כמעט כל הנשים כידוע ע"כ, וכך כתב שוב בספרו שיעורי שבט הלוי סימן קצ"ח אות ד' דף רפ"ז ד"ה אמנם. ומזה שבאבני שהם סימן קצ"ו דף תרל"ח ד"ה ואם, העלה בפשיטות דברי שבט הלוי, מתבאר שכך הוא אף אצל הספרדים, ויעו"ש. שמע מינה נמי לדידן, וזה פשוט, שהן מבינות לעשות כך מעצמן, ומהרגשת ליבן הטהור, דהיינו לראות בעיניהן שהוא נקי. וזה נכון על-פי המבואר בש"ס ובפוסקים דבעינין שבעה נקיים ספורים ובדוקים לפנינו:

ולאידך גיסא אתנה לך כעת מופת ואות אמת לדברינו, מהמנהג שהעלה הרשב"ץ כפי מנהג מקומותיהם, שהוא כמעט כמנהג מקומותינו, וכדלעיל אות ט"ז ד"ה ברם, בזה"ל, נהגו ללבוש חלוק לבן בין השמשות [כוונתו מבין השמשות, דהיינו גם מכאן ואילך, במשך כל שבעת ימי נקיים. יב"ן] או לכרוך בגד לבן וכו' ע"כ, ומינה נילף שמגמת שני הדברים שווה, מה חלוק לבן מגמתו שאם תראה דם יהא ניכר על החלוק, כך הנחת הבד, ולא חלף הבדיקות ותמורתן, שנראה לענ"ד חידוש מוזר. לא ראתהו עינינו בשום ספר, ולא זָר:

(כ) **ולשיטתו** העלה שם בדף ר"נ ד"ה ואם, דשפיר מצינן למימר שהנהגת לבישת מכנסיים שחורות שרשו בדברי הרמב"ם, דסבירא ליה שתיקנו חז"ל ללבוש בגדי צבעונין כדי שימצאו נשות ישראל טהורות לבעליהן יעו"ש. ולענ"ד אינו שפיר, כי חזינן שמהרי"ץ לא סבירא ליה הכי, מדהשמיט דברי הרמב"ם בזה, ואפילו את דברי הרמ"א שהעלה זאת דרך עצה טובה, כמו שביארנו בס"ד בבארות יצחק דף קצ"ה ד"ה ולעניין. והרי הוא בעצמו הקדים שמהרי"ץ הוא הבקי במנהגי תימן, כמובא לעיל אות י"ב ד"ה כמו-כן:

וכבר כתבנו בס"ד לעיל אות ח' ד"ה ונפלאתי, שדעת רבינו הרמב"ם בזה תמוהה נגד מסקנא דתלמודא, אלא אם-כן היתה לפנינו גירסא אחרת, מה שלא נמצא בשום ספר. וביררתי כעת עם ידידי הרב אהרן גבאי שליט"א, והנה לא נמצאת בזה גירסא אחרת בכת"י הנמצאים כיום, שהם שתי גמרות נדה כת"י, וגם בדפוס ראשון שיצא לאור בעיר שונצינו שבארץ איטליה. אמנם אכתי אין הכרח, כי שלשתם אשכנזים (ר"ל אף המדפיסים שבעיר שונצינו הנזכרת לעיל, כי היא בצפון איטליה), ואילו היה לנו בנמצא כת"י של-מסכת זו מארצות המזרח, שמא היינו רואים בהם גירסא אחרת, והיא שהיתה לפני הרמב"ם. אלא שזה רחוק, מאחר שבמדרש הגדול פרשת מצורע דף תמ"א העתיק לשון הגמרא, כאשר הוא לפנינו, כמו שהערתי כבר בבארות יצחק שם ס"ק כ"ה שלהי ד"ה בגמרא, דף קצ"ה. והרי הוא מתימן, וגירסאותיו מדוייקות ביותר, ובדרך-כלל הוא מתאים לשיטת הרמב"ם, שְׁמַע מינה. [רק יש הבדל אחד, שהוא גרס מאן תקנינהו בנו"ן, ובשלושת המקורות דלעיל גורסים מאי ביו"ד כלפנינו, וכמו שעמדנו על זה שם]. ואפשר שזהו טעם קדמונינו נע"ג שנהגו בלבן דלא כרמב"ם, כפי גירסתם בגמרא שלא תיקנו חז"ל צבעונין, רק התירו:

גדולה מזו יתכן שפסקו לכל-הפחות מקצתם של-קדמונינו נע"ג כתנא קמא שאף בדיעבד אינו טהור הכתם שעל גבי בגד צבוע, לפי היוצא מחקירת הרבה נשים זקנות מתימן בזמנינו, כפי שהראוני במאמר מיוחד (שצינתי לעיל אות ו' ד"ה ושני) שההיתר להקל בכתמים על-ידי לבישת בגדים צבעונים, לא היה מוכר אצלן, ונראה בעיניהן כדבר תמוה. אף אחת מהן לא הזכירה את טהרתו של-כתם לכשנמצא על בגד צבועי. צבעוניותם של-מכנסיים, לא שינו את התייחסותן לראיית כתם בימים אלו, מכיון שהן תמיד החמירו על עצמן וטימאו את הכתם, ולא היתה חשיבות בעיניהן לצבע המכנסיים ע"כ. אי נמי אולי סברו כדעת הראב"ן והרמב"ן וסיעתם שלא נאמרה

טהרת בגד צבוע אלא לגבי טהרת הבגד בזמן חז"ל, אבל האשה טמאה. ומכל-מקום לענין הלכה למעשה אין לנו אלא הוראת גאון עוזנו מהרי"ץ שהיא טהורה, כפי שהרחבתי בס"ד בבארות יצחק סימן ד' דף קצ"ג ס"ק כ"ה, וכן פסק הר"י עוזירי בשערי קדושה דף פ"ו סוף סעיף פ"א:

(א) **ובנושא** קרוב למה שדן כת"ר בקונטרסו תא שמע אותיות י' וי"א, שקיל וטרי גם באורן של-חכמים שם אות ב' דף רמ"ו רמ"ז וזה מקצת לשונו, מבואר מדברי הראשונים הנזכרים לעיל, שהמטרה בלבישת הלבנים היא, שאם אכן תהיה ראייה, תהיה ניכרת על הבד הלבן. וקשה הדבר שהרי גם בבגד צבעוני נקי, אם תהיה ראייה יהיה ניכר שהוא דם ותסתור ספירתה. ואשר על כן נראה לומר שעדיפות בגד לבן מעל פני בגד צבעוני, אינו אלא לענין כתמים בלבד (אף המרדכי שהביא את שתי האפשרויות, מכל-מקום הקדים את הלבנים, וזה כידוע להעדפה), שאם תראה ראייה בהרגשה, הרי היא נטמאת אף בבגד צבעוני, אולם ללא הרגשה תהא טהורה. מה שאין כן בבגד לבן, שבכל גוונא הרי היא טמאה. ועל כן הוצרכה לבישה והצעת לבנים בדוקא, כדי ליצור אפשרות של-סתירת שבעת הנקיים אף על-ידי כתם וכו' יעו"ש. ולענ"ד לא נהירא:

גם קשה לקבל תירוץ השני (שם ד"ה עוד) וז"ל, עוד אפשר לומר בדעת מרן, דסבירא ליה שכל הצרכת הנהגה מיוחדת בלבישה והצעת סדינין בשבעה נקיים, אינה אלא משום תוספת בירור שאינה רואה עוד וכבר (נסגר) [נסתם] מעינה, והיינו ראייה שבהרגשה דוקא, שהיא ראיית הוסת שנטהרה ממנה. ולמרות שאף בראיית כתם סותרת שבעה, מכל-מקום אין זה אלא משום דבעינן נקיים מכל טומאה אפילו טומאה דרבנן, אולם לא לשם כך הוצרכה הנהגת לבישה והצעה בשבעה נקיים וכו'. ומלשונות הראשונים שהבאנו לעיל מדוקדק כהבנה זו, דדייקי בלישניהו "שאם תראה עוד יהא ניכר בה", שמעינן שלבירור (סגירת) [סתירת] מעינה נצרך הדבר, והיינו ראייה שבהרגשה וכו' עכ"ל:

ומלבד שלא ידעתי מניין לו שדוקא בהרגשה נקראת ראייה, הלא גם בכתם שפיר שייך לשון זה, וכרוזא קרי בחיל הכי, כגון במתניתין דבריש פרק ח' דנדה (דף נז:): הרואה כתם על בשרה כנגד בית התורפה טמאה וכו' ראתה על חלוקה וכו' ראתה על בית יד וכו' וכן לשון הרמב"ם פרק ט' מאיסורי ביאה הלכה ב' מדברי סופרים שכל הרואה כתם דם על בשרה או על בגדיה הרי זו טמאה וכו' ובסוף הלכה ג' כל הרואה כתם הרי זו מקולקלת שמא מן החדר בא, הרי בלאו הכי נראים הדברים מרפסין איגרי, כי מלשונות הראשונים הללו עצמם הוויא ראייה לסתור, שהרי הם כתבו בהדיא בגלל זה להצריך חלוק לבן, ולא סגי להו בחלוק בדוק ונקי כדעת מרן. והנה הוא עצמו כבר הרגיש בחולשת הדברים, בכתבו נְשָׁם בריש אות ג' דאף אי נִימָא שהביאורים שכתב בדעת מרן אינם מתקבלים וכו'. וכגון דא יישר חיליה לאורייתא, שלא לחפות על האמת ולכפות עליה מגיטא:

(כב) **ולדידי** העני חזי לי בפשיטות טעם מנהג לבן, שנהגו והנהיגו את בנות ישראל מאז ומקדם, לפי שזה מחזק בלב האשה ובדעתה לחוש מאד ולשים לב לטהרתה ביותר בימים הללו בפרט, כי בלבן ניכר ונרגש לעין מיד כל שינוי ולכלוך, יותר מאשר בכל גוון, וזה פרשגן הנשתון:

ומהאיי טעמא בעינן שעדי הבדיקות יהיו לבנים, כי בהם ניכר הדם היטב ובפרט טיפה כחרדל, כדאיתא בנדה דף יז. אין בודקין את המטה לא בעד אדום ולא בעד שחור ולא בפשתן, אלא בפקולין או בצמר נקי ורך, ופירש רש"י ולא בפשתן שאינו לבן, **ואין דם ניכר יפה אלא בעד לבן**. ולעיל מינה בד"ה מילא פרהבא פירש רש"י, מתוך שהוא לבן, נראית בו טיפה כחרדל יעו"ש. וכן פסק הרמב"ם פרק ד' מאיסורי ביאה הלכה ט"ו, בגדים אלו שמקנחין בהן, צריכין שיהיו של-פשתן שחקים ולבנים, והם הנקראים עדים בענין זה וכו'. וכן פסקו בטור ובשולחן ערוך יורה-דעה סימן קצ"ו סעיף ו', כל בדיקות אלו, בין בדיקת הפסק טהרה בין בדיקת כל השבעה, צריכות להיות בבגד פשתן לבן ישן וכו'. ומבואר שם בבדי השלחן מדף ש"ה (בביאורים ד"ה לבן) שאם בדקה בבגד הצבוע אדום או שחור, לא הוויא בדיקה אפילו בדיעבד, כיון שאין להכיר עליו מראה אדום או שחור. ואף כשאין לה

זולת בגד זה, אינה יכולה לבדוק בו יעוש"ב, ולעיל אות א' ד"ה וכבר:

כג) ובכן נחזור לענייננו הראשון אודות קונטרסו של-כת"ר, ואומר בפה מלא כי גם ידי הרפה תיכון עם כבוד תורתו, ואף זרועי תאמצנו, להפיצו על-פני תבל, להסיר מכשול מִישראל עם-קדושים, גן של-הדסים. ומלאה הארץ דעה את י"י כמים לים מכסים:

ולמוכיחים ינעם, ועליהם תבוא ברכת טוב. וחפץ י"י בידך יצלח, והשביע בצחצחות נפשך והיית כגן רטוב,

כעתירת ידידו הטוב

הצב"י יצחק בכמהר"נ רצאבי יצ"ו

*

לעניין הלכה למעשה, למדנו בס"ד מכל האמור בתשובתנו דלעיל, חיזוקים ואישו"ר כולל למסקנת הדינים המובאים לעיל אות א' ד"ה שמחתי, וד"ה וכבר:

ולעניין פדים צבעוניים (לא שחורים שאסור, אלא כגון תכלת) נשארנו בצריך עיון, באות ב' ד"ה ומלבד יעו"ש:

ולמדנו גם-כן שהמנהג המקובל בכל תפוצות ישראל מימי קדם, ק"ק תימנים אשכנזים וספרדים יע"א, ללבוש בגד פנימי לבן בכל משך שבעת ימי נקיים, מאז שפסקה בטהרה. ועוד כמה פרטים בעניינים שונים הנוגעים למעשה, מפוזרים בדברינו (וימצאם המעיין לפי המפתח שבסוף הספר), אחד הנה ואחד הנה, ליהודים היתה אורה, זו תורה:

*

ונציין כאן מה שנוגע להלכות נדה, להקל על המעיין:

כתם הנמצא בשבעה נקיים, האם סותר את הספירה, באות י"ד ד"ה ולענ"ד:

בגד צבעוני, האם מציל מכתמים, באות י"ז ד"ה ויפה, ובאות כ' ד"ה גדולה:

חיוב הבדיקות שיהיו בחורין ובסדקין, באות י"ח ד"ה ותמהני:

אין נחשב היסח דעת מספירת שבעה נקיים אם בודקת אז את הלבנים, באות י"ט ד"ה ולדידי:

בדיקה בבגד אדום או שחור, אינה מועילה אפילו בדיעבד, באות כ"ב ד"ה ומהאיי: